

פרשת וירא

”תפילות אבות תקנום”

לפני הפיכת סדום ועמורה, ניגש אברהם לה' בתפילתו, וביקש להציל את הערים למרות רשעת יושביהן. תפילה זו מתוארת בלשון עמידה: "וַאֲבָרָהָם עֹדְדָנוּ עֲמַד לְפָנָי ה'" (בראשית י"ח, כב). אף שתפילה זו לא נשאה פרי, וה' לא הציל את סדום ועמורה, חזר אברהם ועמד באותו מקום:

”וַיִּשָּׁבֵם אֲבָרָהָם בְּבִקְרֵי אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פָּנָי ה': וַיִּשְׁקָף עַל פְּנֵי קְדָם וַעֲמֹנָה וַעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּבָד וַיֵּרָא וְהִנֵּה עָלָה קֵיטוֹר הָאָרֶץ בְּקֵיטוֹר הַכְּבָשָׁן” (בראשית י"ט, כז-כח)

חז"ל למדו מפסוק זה שאברהם תיקן תפילת שחרית. מדרש חז"ל זה מעניין ביותר מכמה בחינות. ראשית, חז"ל לומדים את עיקר חיובה של התפילה דווקא מתפילתו של אברהם על אותן ערים של רשעים. למרות רשעות זו, התפלל אברהם להצלתן. נוסף לכך, הבינו חז"ל שאברהם רצה להתפלל על סדום ועמורה אף לאחר שה' לא נענה לתפילתו הראשונה. אמנם, התברר שהערים כבר נהפכו, ואין מקום לתפילה זו, אך אברהם מדגים במעשיו את דברי חז"ל: "אפילו הרב הזה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרהמים" (ברכות י ע"א), ואינו מתייאש מלהתפלל אף שכבר נגזרה גזרה.

בדומה למעשיו של אברהם, גם תפילות עם ישראל כוללות את כל באי העולם. אנו כוללים בתפילתנו גם בקשות לתיקון העולם כולו, ומבקשים שאף הרשעים יכירו במלכות ה' בעולם, כפי שמופיע למשל בתפילת "עלינו לשבח":

”לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁ-דֵי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בְשִׁמְךָ, לְהַפְנוֹת אֱלֹהֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ. יִפְּרֹדוּ וַיִּדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל. כִּי לֶךְ תִּכְרַע כָּל בָּרֶךְ תִּשְׁבַּע כָּל לְשׁוֹן. לְפָנֶיךָ ה' אֱ-לֹהֵינוּ יִכְרַעוּ וַיִּפְּלוּ, וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקְרְאוּ וַיִּתְּנוּ, וַיִּקְבְּלוּ כָּלֵם אֶת עַל מַלְכוּתֶךָ.”

התפילה מתמקדת בהשבת הרשעים מחטאם, ולא בהשמדתם, כדברי ברוריה:

”בתב: 'יתנו חטאים' (תהילים ק"ד, לה), מו' בתב 'הוטאים'? 'הטאים' בתיב! ועוד, שפיל לסיפיה דקרא (הסתכל בסוף הפסוק): 'ורשעים עוד אינם', כיוון ד'יתנו חטאים' - 'ורשעים עוד אינם'? אלא, בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה (בקש רחמים עליהם שישומו בתשובה) - 'ורשעים עוד אינם'.” (ברכות י ע"א)

הגמרא (ברכות כו ע"ב) מביאה מחלוקת יסודית: האם התפילות תוקנו על ידי האבות, או כנגד קרבנות התמיד במקדש. לאחר דיון, מסבירה הגמרא שאף האומר שהתפילות תוקנו על ידי האבות מסכים שחכמים קבעו שכל תפילה היא כנגד קרבן.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק הסביר,¹ ש"תפילות אבות תקנום" פירושו שעצם היכולת להתפלל נלמדת מכך שהאבות התפללו; ו"תפילות כנגד תמידים תקנום" פירושו שהתקנה להתפלל בזמנים קבועים נתקנה כנגד החובה להקריב קרבנות בזמנים קבועים, המהווה ראייה לכך שה' רוצה בקרבתו התדירה של האדם. לדבריו, אין סתירה בין היסודות, שכן הם משלימים זה את זה.

ניתן להוסיף לכך גם היבט מחשבתי אחר. שתי הדעות בתלמוד משקפות שתי תפיסות עולם שונות על מהות התפילה: מהו יסוד התפילה? האם המפגש עם השכינה מתוך החוויה האישית, המשתקפת בתפילת אבות האומה; או המפגש הקבוע של כל עם ישראל עם ה', המשתקף בהקרבת קרבנות התמיד?

למעשה, נקבעו פרטי הדינים של תפילות הקבע כנגד הקרבנות; אך אין בכך סתירה ליסוד השני שבתפילה - עבודת ה' מתוך החוויה האישית. כל אחד מאתנו צריך למצוא היכן הוא מתבטא במסגרת התפילה הנוקשה, שלא יתקיימו בו דברי ר' אליעזר: "העושה תפלתו קבע אין תפלתו תהנוגים" (ברכות פ"ד מ"ד).

ניתן לראות, ששני היסודות משולבים יחד בתפילת העמידה:

ברכת אבות היא הפתיח של תפילת העמידה כולה. על פי העיקרון "תפילות אבות תקנום", האבות הם הדוגמא האישית שלנו לתפילה במקרא, ומהם אנו לומדים לסדר את השבח לקב"ה ולגשת אליו בתפילה בהזדמנויות שונות. ברכת גבורות גם היא עוסקת בחוויה האישית, שמתוכה ראוי להתפלל - ההבחנה בגבורות ה' בטבע.

סיום התפילה מתמקד בעבודת המקדש הקבועה - "תפילות כנגד תמידים תקנום". ברכת העבודה מתייחסת ישירות לעבודת הקרבנות; ברכת ההודאה היא מיסודה תפילתו של הכהן הגדול במקדש,² וברכת "שים שלום" היא פירוט ופירוש של ברכת הכהנים שבמקדש.

יש מקבילות לשוניות רבות בין שלוש הברכות הראשונות והאחרונות, אך אין כאן המקום להרחיב.³ על כל פנים, שתי הדעות של מחלוקת האמוראים - אם התפילות תוקנו על ידי האבות או כנגד הקרבנות במקדש - משולבות בדרך אומנותית במבנה של כל תפילת העמידה, כאשר הפתיחה מייצגת את העיקרון "אבות תקנום" והחתימה את התפיסה "תפילות כנגד תמידים תקנום". החוויות האישיות של תפילות האבות, שתפילת אברהם היא הראשונה שבהן, הן היסוד של כל התפילות שלנו.

1. ראו הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, "רעיונות על התפילה", איש החלכה - גלוי ונסתר (ירושלים תשל"ט), עמוד 246.
2. ראו יומא סח ע"ב במשנה; וברש"י שם ד"ה ועל ההודאה.
3. ראו את המצגת על תפילת העמידה באתר www.tefilah.org.